

lılarının bu reformlar uğrunda yaptıkları propagandayı göstermektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Pertev Paşa'nın azıliyle ilgili yazışmalar, İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Muallim Cevdet, nr. 58; Sahaflar Şeyhizâde Esad Efendi, *Târih* (haz. Ziya Yilmazer), İstanbul 2000, s. 404, 438; G. Rosen, *Geschichte der Türkei von dem Siege der Reform im Jahre 1826 bis zum Pariser Tractat vom Jahre 1856*, Leipzig 1866, I, 38-39, 45-46, 49-51, 53, 60, 183; Gibb, *HOP*, IV, 332; Lutfi, *Tarih* (nşr. Ahmet Hezarfen), İstanbul 1999, I, 216-217, 326, 328, 379, 409, 422, 723, 726, 826, 862-863, 865, 869, 880-881, 889, 894, 908, 910, 916, 924, 954-956; *Sicill-i Osmânî*, II, 38; *Osmanlı Müellifleri*, II, 114-115; İbnülemin, *Son Asır Türk Şairleri*, s. 1301-1312, 1319; Reşad Kaynar, *Mustafa Reşid Paşa ve Tanzimat*, Ankara 1954, s. 31, 35; C. V. Findley, *Kalemîyeden Mülkiyeye: Osmanlı Memurlarının Toplumsal Tarihi* (trc. Gül Çağalı Güven), İstanbul 1996, s. 71-83; N. Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi* (trc. Nilüfer Epgeli), İstanbul 2005, V, 162, 274, 276, 288, 301, 314, 319, 323-324; Ali Fuad, "Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa", *TTEM*, XVII/19(96) (1928), s. 75-84; Şerafettin Turan, "Pertev Paşa", *İA*, IX, 554-556.

CARTER VAUGHN FINDLEY

PERTEV PAŞA

(ö. 980/1572)

Osmanlı veziri.

Arnavut asıllı olup vakfiyesinde babasının adı Abdurrahman diye geçer (*Pertev Paşa Vakfiyesi*, vr. 123^a). Hadım İbrâhim Paşa'nın kendi adına yaptırdığı camiye ait vakfiyenin şahitleri arasında ise babasının adı Abdüssamed şeklinde kayıtlıdır (Erdogan, sy. 2 [1942], s. 233). Bu durum onun devşirme olarak saraya alındığına işaret eder. Başka bir kayıttta rastlanmadığı halde İzmit'teki camisinin avlu kapısı girişinde ve çeşme kitâbesinde adının Pertev Mehmed Paşa olarak geçmesi XIX. yüzyıldaki bir tamir sırasında yanlışlıkla ilâve edildiğini düşündürür (BA, İbnülemin-Dahiliye, nr. 27297).

Enderun'da yetişti; sırasıyla rikâb-ı hümayun ağası, kapıcıbaşı ve Şevval 951'de (Aralık 1544) yeniçeri ağası oldu (TSMa, nr. E 12321, hk. 59). Bu görevde iken oğullarını ve akrabalarını ocağa kaydettirdi. 961-962 (1554-1555) yıllarında oğulları Ahmed Çelebi, Mahmud Çelebi ve Mustafa Bey Yeniçeri Ocağı'nda görevlerini sürdürüyorlardı (BA, D. BRZ, nr. 20617, s. 51, 60, 70). Kardeşi Mehmed Ağa ise sol ulufeciler ağalığı yapıyordu ve 9 Şevval 963'te (16 Ağustos 1556) sağ ulufeciler ağalığına getirilmişti (BA, MD, nr. 2, hk. 1288). On yıl kadar kaldığı yeniçeri ağalığı sırasında özellikle ocak nizamını uygulamaya çalıştığı, usul-

süz devşirme toplanması ve istihdamını önlediği bilinmektedir (*Mebde-i Kânûn-ı Yeniçeri*, vr. 17^{a-b}). Nahcıvan seferi dönüşünde 25 Şevval 961'de (23 Eylül 1554) Sokullu Mehmed Paşa'nın yerine Rumeli beylerbeyi oldu (BA, D. BRZ, nr. 20617, s. 115). Zilkade 962'de (Eylül-Ekim 1555) dördüncü vezirliğe (Lokman b. Hüseyin, vr. 73^a), 965'te (1558) üçüncü vezirliğe getirildi. Şehzade Bayezid'le kardeşi Selim arasında çıkan anlaşmazlığı yatıştırmak üzere Muharrem 966'da (Ekim-Kasım 1558) Kanûnî Sultan Süleyman tarafından Şehzade Bayezid'e gönderildi ve onu tayin edildiği Amasya'ya gitmeye ikna etti. Daha sonra İran'a iltica eden Şehzade Bayezid'in teslimi karşılığında Kanûnî Sultan Süleyman adına 400.000, oğlu Selim adına 100.000 filori ile at, kıymetli eşya ve kumaşlardan oluşan hediyeleri götürmek üzere görevlendirildi. 29 Ramazan 969'da (2 Haziran 1562) hediyeleri teslim aldı (TSMa, nr. E 673/2) ve Zilhicce 969'da (Ağustos 1562) Erzurum üzerinden Kazova'ya ulaştığında Bayezid'in öldürüldüğünü öğrenince hediyeleri Karahisarşarkî Beyi İlyas Bey ve kapıcıbaşı Mahmud Ağa ile Kazvin'e yolayarak geri döndü. Diplomatik görevle 15 Rebülâhîr 969'da (23 Aralık 1561) Kara Boğdan'a, 28 Ramazan 969'da (1 Haziran 1562) teftiş maksadıyla Anadolu'ya gitti (BA, D. BRZ, nr. 20619, s. 14, 24, 52, 53). Ardından ikinci vezirliğe getirildiği, 15 Cemâziyelâhîr 976 tarihinde (5 Aralık 1568) kışlık giyecek / kürk tevcihiyle ilgili kayıtlardan anlaşılmaktadır. Bu vesileyle 216 sahur kürk almıştı (BA, KK, nr. 1867, s. 47).

Kanûnî Sultan Süleyman'ın Sigetvar seferi sırasında Tımsıvar vilâyeti sınırlarındaki kalelerden Göle'yi (Gyula) almak üzere serdarlığa getirildi. Tımsıvar beylerbeyi ile Belgrad sancak beyinin bütün kuvvetleri onun emrine verildi. Şevval 973'te (Mayıs 1566) beraberinde 3000 yeniçeri, 600 silâhdar, 1500 sipâhizâde ve altmış üç çavuş olduğu halde İstanbul'dan hareket etti. Tuna'yı geçtikten sonra padişaha gönderdiği ve yolda yaşadıklarını anlattığı raporda mühimmat vb. ihtiyaçların temini hususunu dile getirerek seferin Sigetvar'a değil Eğri üzerine yönelmesinin daha doğru olacağı tezini savundu (TSMa, nr. E 1421). 15 Safer 974'te (1 Eylül 1566) Göle ve civarındaki birkaç kaleyi bir aydan fazla süren kuşatmanın ardından ele geçirdi. Savaşta yararlıkları görülenlerin timar ve zemetlerine terakki verildi (BA, KK, nr. 220, s. 127, 134, 148, 149, 164, 167).

İstanbul'a döndükten sonra yeni padişah II. Selim'in cülûs bahşişini geciktirme-

si sebebiyle çıkan karışıklıklar sırasında yeniçerileri teskin etmeye çalışan, ancak bu esnada hayatî bir tehlike atlatan Pertev Paşa, Kıbrıs fethinin tamamlanması için Magosa kuşatmasını takviye etmek ve Venedik tarafından teşkil edilen müttefik donanmasını karşılamak için hazırlanan donanmanın serdarlığına getirildi. 9 Zilhicce 978'de (4 Mayıs 1571) donanmayla İstanbul'dan Akdeniz'e açıldı, Sakız'a uğrayıp 1 Muharrem 979'da (26 Mayıs 1571) Eğriboz'a ulaştı ve bir hafta içinde ihtiyaçları karşıladı. Bu sırada Cezayir Beylerbeyi Uluç Ali Paşa altı baştarda, bir kadirga ve on bir kalyata ile, Trablusgarp Beylerbeyi Câfer Paşa ise bir kadirga ve bir kalyata ile donanmaya katıldı. Pertev Paşa iki kadirgayı Hacı Murad Reis'le İstanbul'a gönderip gelişmeler hakkında bilgi verdi. Aldığı tâlimat uyarınca Cezayir ve Tunus taraflarını gözetim altında tutmak üzere Eğriboz'dan hareket etti. Uluç Ali Paşa'nın yanı sıra Kaptanıderyâ Müezzinzâde Ali Paşa da kendi donanmasıyla gelip ona katıldı. Girit adasını yağmalayan Osmanlı donanması Adriyatik istikametine doğru yoluna devam ederek Manya, Avarin, Ballikilise, Zaklise, Kefalonya, Bahşılar, Sobot ve Szana adasına saldırılar düzenleyerek İnebahtı'ya ulaştı (BA, KK, nr. 223). Burada savaş öncesi toplanan meşveret meclisinde Uluç Ali Paşa'nın fikrini destekleyip İnebahtı körfezinden dışarı çıkılmamasını savunduysa da Kaptanıderyâ Müezzinzâde Ali Paşa'nın bunu kabul etmemesi ve İstanbul'dan emir aldığını öne sürerek savaş taraftarı olması üzerine ısrarcı olmadı. 17 Cemâziyelevvel 979'da (7 Ekim 1571) meydana gelen savaşta saldırıya uğrayan kaptan-ı deryânın baştardasına yardım etmek isterken bir top güllesiyle baştardası battı. Onu denizden Barbaros'un torunu Mahmud Bey kurtarıp Preveze'de sahile çıkardı (BA, KK, nr. 223, s. 6). Savaşa Pertev Paşa'nın oğlu Mahmud da bir gemiyle katılmış ve top isabet eden gemisi batmak üzere iken güçlükle kurtulmuştu (BA, KK, nr. 223, s. 16).

Kara yoluyla İnebahtı'ya gelen Pertev Paşa, 8 Cemâziyelâhîr'de (28 Ekim) aldığı bir emir üzerine karadan Eğriboz'a (19 Cemâziyelâhîr / 8 Kasım) ve Kılıç Ali Paşa ile birlikte denizde düşman donanmasına karşı gerekli tedbirleri aldıktan on beş gün sonra donanmayla İstanbul'a ulaştı (BA, KK, nr. 223, s. 81; BA, MD, nr. 16, hk. 568). Uğranılan yenilgi sebebiyle yaptığı timar tevcih ve terakkilerinin kabul edilmemesi, tersane ve bununla ilgili harcamalara ait muhasebe ve asker yoklama defterle-

rinin talep edilmesi dışında ilk anda olumsuz bir tutumla karşılaşmadı. Ancak kısa bir süre sonra yenilgi dolayısıyla halk tarafından suçlandığı için Şâban 979'da (Ocak 1572) vezirlikten azledilip emekliye sevkedildi (Lokman b. Hüseyin, vr. 83^b). Belgelerde ise görevini kendisinin bıraktığı belirtilir (BA, A.NŞT, nr. 1066, s. 94, 135; Selânikî, *Tarih*, I, 81-84). Onun divana gönderdiği muhtemel en son tezkiresi 2 Rebûlâhîr 980 (12 Ağustos 1572) tarihli olup sa-vaşta esir olduğu halde bedelini ödeyerek serbest kalan Hasan Reis'in Venedik körfezinde gösterdiği yararlıklar sebebiyle daha önce verilen ve zayı olan 4000 akçe terakki hükmünün yenilenmesiyle ilgilidir (BA, A.NŞT, nr. 1066, s. 190).

Pertev Paşa, türbe kitabesinde yer alan şair Nihâdî'nin bir manzumesine göre 1 Cemâziyelâhîr 980 (9 Ekim 1572) tarihinde vefat etti. Fütûha adlı hanımından Ahmed, Mahmud, Mustafa ve Mehmed adlı oğulları ile Safiye ve Hatice isimli kızları olmuştu. Şehzade Mustafa'nın öldürülmesinin (960/1553) ardından zevcesinin Pertev Paşa ile nikâhlendiği zikredilirse de onun, çocuklarının annesi olan Fütûha olup olmadığı anlaşılamamaktadır. Vakfiyesinde başka bir hanımının adı geçmez. Pertev Paşa'nın Drama, Keşan, Malkara, Ergene, Edirne, Sofya ve Prevadi kazalarında bazı köyleri ve çiftlikleri olduğu (BA, MAD, nr. 17974, s. 358-361), emekliliği sırasında Ge-

libolu'dan bazı yerlerin kendisine temlik edildiği (BA, A. NŞT, nr. 1066, s. 135) bilinmektedir. Bunların yanında Rusçuk'ta has-ları (BA, MD, nr. 7, hk. 1796), vakfiyesine göre İzmit, İstanbul, Malkara ve Gelibolu'da mülk ve arazileri bulunuyordu. Mimar Sinan'a Vefa'da bir saray ve kervansaray, Eyüp'te kendisi için bir türbe, Uzunçarşı'da bir han yaptırmıştır (BA, Cevdet-Evkaf, nr. 2070). Daha sonra sadrazam konağı olarak kullanılan Vefa Sarayı, İran elçilerinin ve İran Şehzadesi Haydar Mirza'nın ağırlandığında da hizmet vermiştir (Selânikî, I, 145-146, 217). Vefatından sonra vasiyeti üzerine yine Mimar Sinan'a İzmit'te Mahkeme (Yenicuma) adıyla bilinen bir camiyle mektep, imaret, kervansaray, hamam ve çeşmeden oluşan bir külliye inşa ettirilmiştir (987/1579).

BİBLİYOGRAFYA :

Pertev Paşa Vakfiyesi, Beyazıt Devlet Ktp., nr. 5157; Celâlzâde, *Tabakâtü'l-memâlik*, vr. 474^a; O. G. Busbecq, *Türk Mektupları* (trc. H. Cahit Yalçın), İstanbul 1939, s. 186-187; Selânikî, *Tarih* (İpşirli), I, 12-13, 52, 55, 81-84, 145-146, 217; Âli Mustafa Efendi, *Künhü'l-ahbâr*, İÜ Ktp., TY, nr. 5959, vr. 346^{a-b}, 458^b-459^a; Lokman b. Hüseyin, *Zübdetü't-tevârih*, TSMK, III. Ahmed, nr. 3599, vr. 73^a-83^b; Hasanbeyzâde Ahmed, *Târih* (haz. Şevki Nezihi Aykut), Ankara 2004, II, 135, 149-150, 196-197, 208, 227; *Mebde-i Kânûn-ı Yenîçeri*, vr. 17^{a-b}; Rifkî Melûl Meriç, *Mimar Sinan Hayatı, Eseri I: Mimar Sinan'ın Hayatına, Eserlerine Dair Metinler*, Ankara 1965, s. 80, 104, 114, 120; Abdülkadir Erdoğan, "Kanunî Süleyman Devri Vezirlerinden Pertev Paşa'nın Hayatı ve Eserleri", *VD*, sy. 2 (1942), s. 233-240; Şerâfeddin Turan, "Pertev Paşa", *İA*, IX, 552-554; F. Babinger, "Pertev Paşa", *El* (İng.), VIII, 295-296; İdris Bostan, "İnebahtı Deniz Savaşı", *DİA*, XXII, 287-288.

İDRİS BOSTAN

Pertev Paşa'nın mezarı - Eyüp / İstanbul

PERTEV PAŞA KÜLLİYESİ

İzmit'te

XVI. yüzyıla ait menzil külliyesi.

İzmit'te merkezde yer alan külliye, Kanunî Sultan Süleyman ve II. Selim dönemlerinde vezirlik yapmış olan Pertev Paşa'nın isteği üzerine vefatından sonra kethüdâsı Sinan Ağa tarafından İstanbul-Şam-Bağdat sefer ve kervan yolunun kenarında Mimar Sinan'a yaptırılmıştır. Pertev Paşa'nın türbesi ise İstanbul'da Eyüp'te bulunmaktadır (bk. PERTEV PAŞA TÜRBESİ). 987 (1579) yılında tamamlanan ve bir menzil külliyesi olan Pertev Paşa Külliyesi cami, çeşme, imaret, kervansaray, dükkânlar, hamam ve sıbyan mektebinden oluşmaktaysa da Mimar Sinan'ın tezkiyelerinde sadece cami ile hamamın adı geçmek-

tedir. Dağınık bir yerleşim planına sahip olan külliye günümüze yalnızca cami ve çeşme özgün haliyle ulaşmıştır. Sıbyan mektebi, yapılan değişiklikler sonucu özelliğini kaybetmiş, kervansaray ve imaretin birer duvarı, hamamın da bir bölümü harabe halinde zamanımıza intikal etmiştir. Külliye yapılarının bazı onarımlar geçirdiği bilinmektedir. 1131'de (1719) bir deprem sonucu zarar gören cami, imaret, hamam ve hanın onarımı için İstanbul'dan neccar, duvarcı ve taşçılar gönderilmiş, yine 1178'de (1764) cami, imaret, sebil ve su yolu, 1274'te (1858) sadece cami tamir görmüştür. 1952-1961 yılları arasında yapılan onarımda avlu duvarları, şadırvanın üst örtüsü ve bu örtüyü taşıyan dikmelerle caminin kalem işi süslemeleri ve alçı pencereleri yenilenmiştir.

Yenicuma Camii adıyla da anılan Pertev Paşa Camii geniş bir ihata duvarı ile çevrili avlunun ortasında yer almaktadır. Avluya üç yönde açılan basık kemerli kapılardan girilmekte, Batı'daki giriş üzerinde yapının tarihini veren tek satırlık bir kitâbe bulunmaktadır. Kesme taştan inşa edilen yapı, kareye yakın dikdörtgen planlı ve yüksekçe sekizgen bir kasnak üzerine oturan kubbe ile örtülü olup çift kuruluşlu son cemaat yerine sahiptir. Son cemaat yerinde içte kalan revak yapı boyunca uzanan beş birimden oluşmaktadır. Ortada üç kubbe ile örtülü olan revakın iki yanında birer aynalı tonoz kullanılmıştır. Bu üst örtüyü yanlarda ayaklar, ortada sivri kemerlerle birbirine bağlanan, mermerden mukarnaslı başlıklara sahip sütunlar taşımaktadır. Dış revak yapı kitlesinden taşarak iç revakı üç yönde çevrelemektedir. Köşelerde "L" biçiminde ayaklara gömülü, ortada serbest, birbirine sivri kemerlerle bağlı mermer, baklavalı başlıklara sahip sütunlar tarafından taşınan eğimli bir çatı ile örtülü olan revakın güneyinde yer alan kemerlerin içi demir parmaklıklarla kapatılmıştır. Yapının giriş aksı dış revakta diğerlerinden daha yüksek ve geniş tutulan taş kemerle, son cemaat yerinde ise orta kubbe kullanılan iki sıra mukarnasla vurgulanmıştır.

Caminin kuzey cephesinde girişin iki yanında birer pencere, kapı ile pencereler arasında birer mihrap nişi yer almaktadır. Dikdörtgen formu ve mermer söveli olan bu pencerelerin üzerinde içi alçıdan geometrik geçmeli hafifletme kemeri bulunur. Mihraplardan biri mukarnaslı ele alınırken diğerinde mukarnas kullanılmamıştır. Her ikisinin de üzeri bir sıra palmet dizisiyle sonlanmaktadır. Çift renk taş ör-